

BUBER-NEUMANNOVÁ, Margarete:
Zajatkyňi Stalina i Hitlera. Svět v temnotě
Barrister & Principal, Brno 2011, 400 stran

Cenné svědectví o boji ženy intelektuálky a matky dvou dcer za přežití stalinistického gulagu i hitlerovského lágru se dostává k českému čtenáři s politováníhodným zpožděním. Zatímco německý čtenář se s publikací mohl seznámit již při jejím prvním vydání v roce 1949, tuzemská čtenářská obec dostává možnost jazykově neomezeného setkání s líčením drsných osudů obětí obou složitě koexistujících i vzájemně zápolících totalit až v době, kdy jeho autorka, nositelka vyznamenání Spolkový záslužný kříž za poválečnou publicistickou i veřejnou činnost, není již více než dvě desítky let mezi živými (M. Buber-Neumannová, narozená 21. října 1901 v Postupimi, zemřela 6. listopadu 1989 ve Frankfurtu nad Mohanem).

Přesto naléhavost jejího hlasu tento časový odstup nijak neumenšuje. Právě naopak. K překvapujícím dojmům z této knihy patří zejména srovnání podmínek přežívání na hraně života a smrti, které autorka zažila nejprve v koncentračním táboře v Burmě v sovětské Karagandě a později v koncentračním táboře v Ravensbrücku. Stalinův lágr ničil své oběti s obtížně představitelným primitivismem až chaosem, nacistické lágry vynikaly naproti tomu systematickou důsledností. Na počátku války, když se Hitlerovi dařilo kořistit prakticky v celé Evropě, připadaly autorce hygienické, stravovací a pracovní podmínky v koncentračním táboře jako „v penzionu“. Na uvedeném, pouze zdánlivě absurdním obratu vlastního osudu se jí podařilo mistrovsky demonstrovat veškerou tragiku celé generace jejich vrstevníků, celé předválečné levicové a posléze komunistické německé inteligence.

Margarete pocházela ze středostavovské rodiny s patriarchálním stylem otcovské výchovy. Z tohoto prostředí se snažila počátkem dvacátých let uniknout sňatkem s Rafaelem Buberem, synem uznávaného náboženského filozofa Martina Bubera. Rafael byl otcem obou jejích dcer, ale trvale ji neupoutal. Osudným se jí stal vstup do Komunistické strany Německa (KPD) a nový životní partner Heinz Neumann. Společně s ním jako stranická funkcionářka zažila pro německé komunisty velmi složité období, kdy se z „premiantů“ komunistického hnutí stali psanci vydání po emigraci do Moskvy na milost Stalinovým čistkám a taktickým hrátkám s Hitlerem (pakt Molotov – Ribbentrop a jeden z mnoha jeho fatálních faktických důsledků – vydání části německých a rakouských komunistů k *převýchově do Říše*, v daném případě Margarete putuje z Karagandy přes Brest Litevský, Lublin, Štětín a Berlín do Ravensbrücku).

Margaretinu původnímu zatčení v létě 1938 a odeslání do Karagandy předcházelo zmizení a později potvrzené zastřelení jejího muže. Ve víru „očistného procesu“ elity mezinárodního komunistického hnutí soustředěného v SSSR šlo pouze o epizodu. Tentokrát byl vybrán jeden německý funkcionář, což se může zdát zanedbatelné proti desetitísícům na Sibiř mizejících kádřů polské, finské, lotyšské, litevské, estonské, maďarské, bulharské, rumunské komunistické strany a několika západoevropských stran. Odborníci z postižených domovských zemí uvádějí až 20 000 obětí včetně dělníků (často i nestraníků), kteří přijeli budovat sovětské hospodářství v době velké hospodářské krize. Ruská historiografie zatvrzele odmítá pro léta 1930–1953 většinu počet obětí než kolem 1500.

Jednou z kritických připomínek vůči knize Buber-Neumannové je, že chybí podrobnější popis role Heinze Neumanna a reflexe chyb nahrávajících po celé toto období nacistům. Je ovšem pochopitelné, že se autorka soustředila především na silné téma své dvojí vězeňské zkušenosti. Tohoto tématu se dotkla jen letmo v popisu své cesty k domovu po propuštění(!) z Ravensbrücku, válkou zničeným a vítěznými armádami přehrazeným Německem. Tehdy se setkává se skupinou přeživších bývalých komunistů a padne nářez na zběsilý boj vedený pod taktovkou Kominterny proti sociální demokracii a tzv. Výmarské republice. Ale ještě i tehdy se náhodní soupeřníci zdráhají Margarete doopravdy uvěřit drsnou pravdu o sovětské lži. Jedna z postav příběhu si posteskuje: *Já vždycky věřila, že to, co píše nacistický tisk o sovětském Rusku, je čistě hrůzostrašná propaganda... Když tak vyprávíš o svém zatčení a o dalších tisících poctivých soudruhů, o vyděračských metodách, s jakými NKVD získává doznání, a o těch příšerných procesech, no z toho by se člověk zbláznil!* Hle, hořké konce uhlířské víry v sovětský recept na šťastnou budoucnost proletářů!

Z galerie podivuhodných i nešťastných žen, s nimiž se Margarete setkala v období svého věznění, vyniká především osobnost Mileny Jesenské. Líčení jejich setkání a přátelství přerванého až smrtí Jesenské je však věnována pouze jedna kapitola (*Milena* v části textu pojmenované *Ravensbrück* a několik epizodických zmínek v dalších kapitolách). I z úst Jesenské zde zaznívá již známý tón bezmocného, prorockého zoufalství idealistů zbařených drsnou skutečností víry v možnost sociální spravedlnosti a pokroku inspirované komunistickým manifestem: *Jestli se odsud dostaneme živé, možná se už nikdy nebudu moci vrátit do Prahy. Jak jenom před Rusy utečeme?* Jesenská byla Buber-Neumannové blízká právě svým prozřením a svým naléhavým apelem na všechny dosud skalně věřící spoluvězeňkyně-komunistky, zejména na ty, které po útoku na SSSR neustávaly v šíření prosovětského nadšení mezi osazenstvem lágru. Všem fámám o blížícím se revolučním konci války nastavovaly společně nemilosrdné realistické zrcadlo a zvláště Milena dovedla drsně a jednoznačně poukázat na to, co může Evropa po případném obsazení Rudou armádou a nastolení stalinismu očekávat. Vzpomínám na svoji jedinečnou přítelkyni z Prahy věnovala Buber-Neumannová samostatnou knihu *Kafkova přítelkyně Milena* (v češtině vyšla v roce 1992).

Tragický příběh Margarete Buber-Neumannové opatřil doslovem Jiří Pernes. Čtenářům, jen lehce zběhlým v historii minulého století, jej lze vřele doporučit. Doslov do značné míry nahrazuje – ovšem pouze ve faktografické rovině – skutečnosti nevyřčené autorkou (např. bližší popis role jejího muže Heinze Neumanna v bolševizaci Komunistické strany Německa). Na druhé straně autor doslovu neopomněl přiblížit i počátek konfliktu se Stalinem, který nakonec zřejmě přispěl k Neumannovu zavraždění. V průběhu třicátých let Neumann stále hlasitěji kritizoval Stalina za podceňování nástupu Hitlerovy strany NSDAP k moci. Oprávněnost obav bývalých komunistů z pomsty vůči přeživším válku dokládá autor doslovu zmínkou o dalším českém vězni z Ravensbrücku, Závěši Kalandrovi. Jeho osud se naplnil popravou v roce 1950 (byl zařazen do procesu s Miladou Horákovou, kde měl v rejstříku politických nepřátel českých komunistů zastupovat trockistické živly).

Margarete Buber-Neumannová trpkému konci unikla. Přesto se při svém veřejném působení nejprve ve Švédsku a později v NSR stávala terčem útoků levicového

tisku. Jednoznačnost jejího srovnání nacistického a stalinistického režimu zřejmě zůstane i dnes pro některé kritiky těžko stravitelná.

◆ **Markéta Doležalová**